

המקור בפרשה: ותקח צפורה צור (ד כ"ה), ע"ז כ"ז א.

חסביב לשולחן

עורך – הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נשוא הפרשה בעיון בהלכה באגדה ובסוסור

משולחו גבוה

הרב מאיר שולביץ

עיקרי הענין

מילת אשה, ותקח צפורה צור (ד כ"ה), ע"ז כ"ז א.

[א] **מקור העניין.** בפרשתנו שמות פרק ד פסוק כה, ותקח צפורה צור ותקחת את ערלת פנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי: ובגמ' עבודה זרה דף כז עמוד א, אלא איכא בינייהו: אשה, למ"ד ואתה את בריתי תשמור - ליכא, דאשה לאו בת מילה היא, ולמ"ד המול ימול - איכא, דאשה כמאן דמהילא דמיא. ומי איכא למאן דאמר אשה לא? והכתיב: ותקח צפורה צר! קרי ביה ותקח. והכתיב: ותכרות! קרי ביה ותכרת, דאמרה לאיניש אחרינא ועבד. ואיבעית אימא: אתיא איהי ואתחלה, ואתא משה ואגמרה. וכי בתורה השמימה שם, הערה (יח) בגמרא שתי דעות בענין זה, ולחד מ"ד אשה פסולה למול, ומפרש ותקח ותכרות - ע"י אחר, וקיי"ל דאשה כשרה למול ואעפ"כ אין המנהג כן.

[ב] **ונפקס להלכה.** בשולחן ערוך יורה דעה הלכות מילה סימן רסד סעיף א, הכל כשרים למול; אפילו עבד אשה וקטן וערל ישראל שמתו אחיו מחמת מילה. ואם יש ישראל גדול שיועד למול, הוא קודם לכולם. **וכתב הרמ"א.** (וי"א דאשה לא תמול) (סמ"ק וההגות מרדכי), (וכן נוהגין להדר אחר איש). **והנה ש"ך** שם ס"ק ב, הקשה, לא ידענא מאי קאמר דהא גם להמתבר ישראל גדול קודם לכולם מש"ה נוהגין להדר אחר איש ואם דעתו לומר דאפי' היכא דליכא ישראל גדול אין נותנין לאשה למול ונוהגין להדר אחר גדול משום דאשה אינה כשרה למול וכמ"ש הבי"ח שזהו דעת הסמ"ק והגמ"ר דאפילו דיעבד במקום שאין איש אין אשה מלה אם כן לא שייך בזה לומר וכן נוהגים דדבר שאינו מצוי אין בו מנהג וכמ"ש לעיל ס"י ק"צ ס"ק ג' ועוד קילוי נהגו כך היינו משום שאין הנשים יודעות למול

וצריך עיון: ובתורה תמימה (הערות בראשית פרק יז הערה לו), כתב ליישב: ונראה דכונת הרמ"א דמחויבים גם לחזור אחר איש אף על פי שאינו לפנינו בזמן, משא"כ התיקור דלינא כהפוסקים דאשה פסולה למול, ולכן אף על פי שאין לדחות מילה בזמנה בשביל זה משום דהתיקור דלינא כהפוסקים להיתר אשה למול, בכ"ז באותו היום מחויבים לחזור אחרי איש לצאת דעת המחמירים. - ומה שהקשה הש"ך על לשון הרמ"א וכן נוהגים להדר אחר איש, דהא דבר שאינו מצוי לא שייך מנהג - נראה לי דאדרבה, זה נקרא דבר מצוי, והיינו דאי ס"ד דאשה כשרה למול גם לכתחלה וגם במקום שיש איש לא יתכן שלא היו נשים יחידות מלמדות ידיהן לאומנות זו, ומדלא ראינו מעולם כזה ש"מ שאין מניחין כלל לאשה למול, ולכן לא תלמדינה ידיהן לזה, ודו"ק:

[ג] **אשה שהתחילה למול ובא איש וגמר את המילה האם כשר המילה.** יש לחקור אשה שהתחילה למול ובא איש וגמר האם כשר, או דילמא בעינן דכל המילה יעשה איש. **הנה הגמ'** ע"ז כ"ז ע"א מקשה על פסוק הנ"ל איך היה כשר המילה למ"ד דאשה שמלה פסול המילה, ומתוך הגמ' ב' תרוצים או דאמרה לאחר שימול או שהיא התחילה ומשה רבינו גמר, חזינן דאם אשה התחילה ובא איש וגמר את

המילה, כשר המילה. **וכן כתב להדיא הפתחי תשובה** יור"ד סימן רס"ד ס"ק ג' בשם שו"ת

בית יעקב, וכן האור שמח בהלכות מילה פרק ב' שכל הפסולים שהתחילו למול, ונסתיימה המילה על ידי אדם שכשר למול, המילה כשירה. **יש להקשות:** מאי שנא משחיטה דקימ"ל יור"ד סימן ב' ס"ק י', ומקורו בגמ' חולין כ"ט ע"ב שאם הותחלה על ידי אדם שפסול לשחוט, אף שהשחיטה נסתיימה על ידי אדם שכשר לשחוט, השחיטה

פסולה, כך הקשה הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל בספרו עבודת עבודה עבודה זרה כ"ז ע"א, וכן בספרו טוב טעם ודעת הלכות ספר תורה סימן רל"ב, וכן באור שמח פרק ב' מהלכות מילה, וכן בכלי חמדה בפרשתו. **ונאמרו בזה כמה תרוצים. א.** בשחיטה כבר נעשית טריפה במה שנשחטה ע"י פסול, לכן אין הגמר מועיל, משא"כ במילה, דקימ"ל דמילה כדן ועדיין יש ציצין המעכבין הויא כערל לכן אף אם ההתחלה היה שלא כדן, מ"מ גמר המצוה הויא כדן, כך תירץ

באור שמח, וכן בעבודת עבודה. **ב.** דווקא במילה דהויא מצוה מהני מה שהשני עושה, משום דאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, משא"כ בשחיטה יש הרי שיטות דהויא רשות ולא מצוה לכן מתייחס הדבר לשניהם, כך תירץ בשו"ת טוב טעם ודעת הלכות ספר תורה סימן רל"ב. **ג.** ע"פ מה שכתב הספורנו דצפורה מלה ומשה גמר את הפריעה, לפי הנ"ל אי"ש דצפורה היתה מבני קטורה וחיבתן במילה דבבן נח אין חילוק בין אנשים לנשים, ופטורין מפריעה, לכן אי"ש דרק בצפורה כשר אבל בשאר נשים פסול המילה, כך תירץ בכלי חמדה, וזה מתוך רק הגמרות, אבל שיטת הפוסקים זה לא מתוך

צבי בפרשתו. **ונאמרו בזה כמה תרוצים. א.**

משא"כ ציוה לצפורה שתמנה שליח בקריאתו, וזה מהני דהויא כאילו משה מינה את השליח, וכעין זה כתב הרא"ש סוף פרק ב' דגיטין דמהני לגבי שליחות גוי שימנה שליח בגיטין כך תירץ בשו"ת בית אפרים ח"ו"מ סימן ס"ז. **ובהר צבי מביא ראיה לזה דלא עשתה שליח:** מהא דפריך בגמ' ע"ז כ"ז ע"א למ"ד אשה פסולה למול מהא דכתיב ותקח צפורה וגו' ומתוך הגמ' שהיא עשתה שאחרים יקחו, ופירש רש"י ע"י שליח, ופריך בגמ' הא כתיב ותכרת

מין שר התורה

רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א

בעניני מילת אשה וביאור מעשה דצפורה

ותקח צפורה צר ותכרות וגו', בע"ז כ"ז א' פריך למ"ד אשה פסולה למול איך מלה, ומשני איהי אתחלה ואתא משה וגמרה. וקשה איך הי' מותר לה לחבול בו להוציא דם, כיון שאין מקיימת בזה מצוה מילה. וי"ל שעשתה זה משום פקו"נ שלא ימות בעלה [ומוכח שמותר לחבול בחברו משום פקו"נ, ודלא כר"מ דאמר אף גזל אינו נדחה, ועי' יומא פ"ג ב', ועי' בכתובות י"ט א' בשטמ"ק בשם הרמב"ן בשם ברייתא חיצונית והוא בפרקי רבנו הקדוש], וזהו שהתנצלה אח"כ כי חתן דמים אתה לי, היינו שעשתה כן משום פקו"נ של בעלה. ולמ"ד מילה כשרה באשה, משמע בע"ז שם שהיא עשתה כל המילה, ואע"ג דגם למ"ד אשה כשרה אין לה למול לכתחלה וכמ"ש ביו"ד ריש סי' רס"ד ע"ש בש"ך ובביאור הגר"א, עשתה כן משום פקו"נ, ולזה התנצלה אח"כ כי אמרה חתן דמים למולות וכנ"ל. **(טעמא דקרא)**

ותקח צפורה צר ותכרת וגו', בע"ז כ"ז א' פריך מינה למ"ד דאשה פסולה למול, ומשני קרי ב' ותכרת, דאמרה לאיניש אחרינא ועבד. וקשה איזה איניש אחרינא ישראל הי' שם במלון בדרך (דגוי פסול למול דדרשי' המל ימול) והרי כל ישראל היו במצרים, וא' מהן לא הי' יכול לצאת משם (כמ"ש במכילתא יתרו). וע"כ שבנה גרשום שהי' אז בן ג' שנים כדאי' בילקוט הוא מל, ואולי מכאן למד הרמב"ם ברפ"ב ממילה שקטן כשר למול שלא נודע מקורו.

(טעמא דקרא)

שאלה: יל"ד דבתרגום יוב"ע כתב "ונסיבת צפורה טינרא וגזרת ית עורלת גרשום ברה", הרי דמעשה זה היה במילת גרשום עצמו, וא"כ ל"ש לומר שהוא זה שמל, וא"כ הדק"ל לשי' התרגום יוב"ע דאיזה איניש אחרינא ישראל היה שכדי למול.

תשובה: התרגום דעתו שהיא מלה ושאשה כשרה. שאלה: יל"ע דבבב"ט בפסוק כ"ד כ' ויפגשוהו ה' במסורה, דין ואידך ויפגשוהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחימה לבולעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרון וסייעו שנא' ויפגשוהו בהר האלהים ובזכותו ניצל, ולפי"ז שפיר י"ל דאהרן מל.

תשובה: נכון אבל אינו לפי פשוטו.

(חידושי הגר"ח ק"ש שמות)

שאלה: בפ"ד פכ"ה, ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה ותגע לרגליו, ותאמר כי חתן דמים אתה לי, ובגמ' בע"ז דף כ"ז ע"א אי' ומי איכא למ"ד אשה לא והכתיב ותקח צפורה צר, קרי ביה ותקח, והכתיב ותכרות קרי ביה ותכרת, דאמרה לאיניש אחרינא ועבד וכו'. ויל"ע היאך מינתה ציפורה שליח, והא כל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי משוי שליח.

תשובה: שליח ל"ד אלא בקשה מאחר.

(חידושי הגר"ח ק"ש שמות)

מצוות עשה שהזמן גרמא

ציבור ידוע כי מצוות עשה שהזמן גרמא, נשים פטורות, ויש לחקור הנה יש מצוות המוטלות על הציבור והזמן גרמא. האם צאלו נשים פטורות ככל מצוות עשה או שמא כיוון שזוהי מצווה ציבורית נשים חייבות. ונ"מ בזה לעניין קריאת התורה שיש אומרים שהיא מצווה המוטלת על הציבור ואינה מצווה על כל אחד ואחד (אם כי דעת מו"ר הגר"ח פ"ש שיינברג זצוק"ל להחמיר שהיא מצווה ממש בקריאת המגילה). ולכאורה כיוון שגם פטורות מקריאת התורה וראיה לזה שהרי חייבות במקרא מגילה משום שהיו נכנסים ומוכח דאם לא כן פטורות מכל חיובי קריאה (יש לדחות ראייה זאת דשאני קריאת המגילה שהיא חיוב קריאה פרטי ולכן לולא סברת היו באותו נס היו פטורות).

בית המקדש וצבא הנה נ"מ רבה בזה לעניין בית המקדש, שגנייתו היא חובה ציבורית האם תהייה חייבות בזה יחד עם הציבור או שמא כיוון שאין בית המקדש בלילה כמבואר בגמרא בשבועות דף טו אס כן מצווה זו זמן גרמא ונשים פטורות. והנראה לחייב נשים בזה והדברים מפורשים ברמב"ם שהכל חייבים בבניין אנשים ונשים (ראה הלכות בית הבחירה פ"א ה"יב). אמור מעתה כי מצווה המוטלת על הציבור אף כי זמן גרמא נשים חייבות בה ומטעם שהם חלק מהציבור. (ומקופיא יש להוסיף הרי נשים מצוות במלחמה כמו שכתוב ברמב"ם שבמלחמת מצווה יוצאת כלה מחופתה. ולו יצויר שמלחמה היא מצוות עשה שהזמן גרמא נשים היו חייבות בה ע"פ הנ"ל. אכן במלחמה יש לחייבן מדין הצלת נפש שזוהי חיוב תמידי).

צרכת לבנה יש להתבונן אם פטור מצוות עשה שהזמן גרמא הוא כלל לכל דבר שנעשה בזמן מסוים או שמא אם את הדבר לא גורם הזמן אלא עניין טבעי אחר אין זו זמן גרמא. ונ"מ לעניין חיוב נשים בצרכת לבנה. הרי הלבנה וצרכתה בלילה ובתחילת החודש לפי שאז היא מופיעה. נמצא שמציאותה גורמת ולא הזמן גורם וא"כ נשים תהייה חייבות בצרכת לבנה. בצרכת החמה (משום שצרכת החמה היא כאשר השמש נטלת באותו מקום ובאותה זעה שהייתה צריאת העולם, דבר זה תלוי בחמה) וכן יהיו חייבות בצרכת האילנות (שצרכתם תלויה בציאת הפרחים, וזה בניסן).

ציצית ידוע כי ציצית היא מצוות עשה שהזמן גרמא משום שאין זמן ציצית בלילה ולכאורה קשה הרי בראייה תליא מילתא, דכתיב וראיתם אותם, ומה שאין את המצווה בלילה לא משום שאין הוא זמנה ומעתה מדוע נשים פטורות מציצית. וראה בהגהת חת"ס שו"ע או"ח סי' י"ח קע"א' שהקשה כעין זאת. (הו אמית שלענ"ד אסור לנשים ללבוש ציצית מצד לא ילבוש כמו שכתוב בתרגום וינתן בן עזריאל לעניין תפילין אם כי יש מקום לפקפק בזה כי לבשת הציצית אינה כדי להדמות לאנשים אלא בשביל מצווה ומפורסם מה שהקל בזה הב"ח יו"ד סי' קפ"א). והנה ידוע מה שכתב הסמ"ע חו"מ סי' ז' שדבר הצריך לילה אם יש נר שפיר דמיו ולפי זה משכחת מצוות ציצית בלילה אם ידליק נר ראה בהגהת חת"ס שם היטב. וזהו דבר שאי אפשר, ומוכרח מזה דפטור ציצית בלילה הוא לא פטור של מציאות של אור אלא פטור מגזירת הכתוב ואף אם לו הייתה זריחת שמש בלילה לא הייתה מצוות ציצית.

אשה במילה

הגמרא במסכת עבודה זרה מביאה 'מנין למילה בעובד כוכבים שהיא פסולה, דרו בר פפא משמיה דרב אמר 'אתה את בריתי תשמור' ועכו"ם אינו בן ברית 'ורב יוחנן אמר המול ימול' מי שמהול יכול לימול ועכו"ם שאינו מהול אינו יכול למול.

מביאה הגמ' איכא ביניה אשה' לדרו בר פפא שלומד מ'אתה את בריתי תשמור' אשה לא יכולה למול משום 'דאשה לאו בת מילה היא'. ואילו לרב יוחנן שלומד מ'המול ימול' אשה כשרה למול 'דאשה כמאן דמהילא דמאי' אשה נחשבת מהולה.

שואלת הגמ' היתכן שאשה איננה כשרה למול 'והכתיב ותקח צפורה צור' ומלה את בנה. מתרצת הגמ' שציפורה עצמה לא מלה אלא 'דאמרה לאיניש אחרינא ועבד' תרוץ נוסף מביאה הגמ' 'אתיא איהי ואתחלה ואתא משה ואגמרה'.

מין שר התורה שליט"א ב'טעמא דקרא' שואל לפי המאן דאמר שציפורה לא מלה בעצמה אלא 'דאמרה לאיניש אחרינא ועבד' איזה איניש אחרינא ישראל, היה במלון, והרי כל ישראל היו במצרים ואחד מהם לא היה יכול לצאת משם...ומתרג' וע"כ שבנה גרשום שהיה אז בן ג' שנים...הוא מל'.

פרשה זו של 'ויהי בדרך במלון' ויפגשו ד' ויבקש המיתו'. המבטאת את עוז רוחה של ציפורה שהבינה שיש למול מייד את בנה והצילה בזה חיי משה, ראויה היא שנתבונן בה על פי הדברים שלימדנו הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצוק"ל ב'ילב אליהו'.

תחילתה בהתגלות הקב"ה למשה מתוך הסנה הבוהר באש ואומר לו: 'ראה ראיתי את עמי עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי' ועתה לכה ואשלחך אל פרעה' 'הוצא את עמי בני ישראל ממצרים'.

המדרש מביא: 'שבעה ימים היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו ולא היה רוצה לילך עד שאמר לו אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם'. טענותיו של משה לא הועילו לו והיה מוכרח ללכת. הקב"ה אומר לו 'הוי יודע שבזכות התורה שהו עתידין לקבל על ידך בהר הזה הן יוצאין משם'. הקב"ה מוסר בידו אותות שישיעו בידו לקבל את אמון בני ישראל ולהצליח בשליחותו. משה נפרד מחותנו לוקח 'את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור' בין שתי בניו שעל החמור נמצא בנו התינוק שנולד זה עתה ועוד לא הגיע יום השמיני ללידתו. כדי לא להשהות את גאולתם של ישראל הם יוצאים מייד לדרך המסוכנת במדבר למצרים.

'ויהי בדרך בהיותם במלון' נגזרה על משה רבנו מיתה 'לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל' בוודאי שהיו לו חשבונות רוחניים למה עשה זאת. הגמ' בנדרים: 'אמר רבי יוסי חס ושלום שמשה רבינו נתרשל מן המילה אלא כך אמר אמול ואצא סכנה היא שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו' אמול ואשהא שלשה ימים הקדוש ברוך הוא אמר לי לך שוב מצרים אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחלה'.

מביא רש"י: 'והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא'. 'ותקח צפורה צור' מלה את בנה והצילה חיי משה רבנו.

הרך הנימול הזה נקרא על ידי אביו 'אליעזר' לזכור ולהזכיר את הנס שעשה עימו הקב"ה כי אלוקי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה' ואולי גם על הצלתו על ידי צפורה שהייתה בעזרתו של מלאך הרחמים ששלח הקב"ה להבין על מה הקצף.

'הרי לפנינו נוראות' כותב ה'לב אליהו'. אם ח"ו משה ימות בטלה הגאולה, אין כאן תורה לעם ישראל, אין כאן ארץ ישראל אין כאן שום הבטחה וישראל נשארים בגלות מצרים מי יודע עד מתי'. 'מה זאת ואיך נבוא להבנה בכל הפרשה'?

להבנת העניין הביא דברי האיבן עזרא' על הכתוב: 'ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו...לשני מחנות' 'והיה המחנה הנשאר לפליטה'. ותמהה מדוע יעקב פוחד והרי הקב"ה הבטיחו 'ואהיה עמך' 'והיה זרעך כעפר הארץ' וכתב שם: 'ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה. על כן העון הקל לגדול יקרא גדול'.

'ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהיה ד' עימו'. 'ואל תתמה' אין לך להתפלא שעל חטא קטן במחשבה ובשווג יש אפשרות לעונש כל כך חמור שיבטל הבטחה מפורשת שהבטיחו הקב"ה. 'כי הנה משה שאין למעלה ממנו, והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו'.

עוד נוסף, מה שיש לנו לקחת אל ליבנו, לראות את חסדיו הגדולים של הקב"ה שלא יחפוץ 'במות רשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה' וכשם ששלח הקב"ה מלאך בדמות נחש לעורר את משה וצפורה למול את בנם מייד, כך שולח הקב"ה אל כל אחד ואחד מאתנו מלאכים טובים לעוררנו לשוב טרם תשיגנו רח"ל רעה.

נהייה ערניים, ועל כל צרה שלא תבוא נחשוב על מה עשה זאת ד' לנו נתעשת לעזוב החטא באופן מידי ולתקן מה שניתן בידינו לתקן ובה נבטל מעלינו כל גזרה רעה ונזכה לשפע סיעתא דשמיא ברכה והצלחה.

בדברי הר"ח בטעם מה ש'צפורה' נתחייבה במילת אליעזר א. מדין ב"ד ב. מדין בן קטורה ג. כשאין אב האם חייבת ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי: וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת. [שמות פ"ד פכ"ד]

כתב הר"ח ביומא [דף פה:]: במעשה דמשה רבינו וצפורה שלא מלו את גרשום וז"ל, 'ויבקש המיתו' לתינוק מפני שנתעצלה אמו [ציפורה] ולא מלה אותו, וכיון שהרגישה, מלה אותו וקראתו 'חתן דמים' ע"כ.

הגאון מטשעבין בדובב מישרים [ח"ג סי' נ"ה ד"ה וע"ד] הביא קושית השואל [הגרא"י ולדנברג] על הר"ח, שהרי האשה פטורה מלמול בנה [כדדריש בקידושין כט.], והשואל שם כתב ליישב עפ"י שיטת המקנה בקידושין שם, דאף אשה חייבת במילת בנה מדין ב"ד, ולא פטר הכתוב את האם אלא מכלל חיובא דאב, ולכן מאחר שצפורה היתה יכולה למול את בנה מן הדין נענשה שלא מלה אותו, יעו"ש, וזה חדש.

אמנם לענייני נראה בדברי הר"ח גופיה מבואר שלא כדבריו, שכן בליקוטי פירוש ר"ח על התורה [פ"ד פכ"ד] כתב וז"ל, הבינה כי היה העונש על שאיחרה זמן המצוה, ולא מלה אותו ביום השמיני, עכ"ל, הרי להדיא העונש היה על מה שלא מלה אותו בזמנו ביום שמיני, והובא דבריו בליקוט רבינו בחיי על התורה שם בשם רבינו חננאל, באופן דלפי"ז שוב קשה מאד קושית האחרונים על הר"ח דהרי אשה פטורה מלמול, וצ"ע.

ונראה לדון ליישב שיטת הר"ח הנ"ל, בהקדם מה שנתקשה המהר"ץ חיות בנדרים [דף לב.]. על מה שנזכר בכל הפרשה שציפורה נתעסקה במילת הבן אליעזר, דמשמע מזה דהאשה חייבת במילת הבן, והלא האשה באמת פטורה ממילת הבן כמבואר בקידושין שם, [ולא הבנתי קושיתן, דלא מצינו שנתקשה משום מצות מילה מוטלת עליה, אלא עשתה כן שלא ימות משה או התינוק כאשר המלאך בא להרגם, וצ"ת]. וכתב ליישב, בהקדם שיטת הר"ח [פ"י מלכים ה'] דכל בני קטורה חייבין

במילה גם היום, והנה ציפורה היתה בת יתרו כהן מדין, ומדין הוא מבני קטורה ככתוב בפרשת חיי שרה [פכ"ה פ"ב], ומעתה יש לומר דכל מה שפטר הכתוב את האשה במילת הבן, אין זה אלא בישראל, אבל בבני קטורה אף האשה חייבת, ומאחר דציפורה היתה מדינית ממילא נתחייבה למול את הבן מדין בני קטורה, ולכן נענשה על איחור המילה.

ונראה להוסיף, דהנה באמת דברי הר"ח [שצפורה נתחייבה בעונש על שלא מלה את בנה] תמוהים מהמפורש בנדרים [דף לב:]: שהמלאך בא להרוג את משה על שנתעסק במלון תחילה לפני מילת בנו אליעזר.

וע"כ דבאמת הדבר שנוי בפלוגתא, דהנה בנדרים שם נחלקו במעשה שהיה, לדעת רבי יוסי המלאך בא להרוג את משה על שנתעסק במלון תחילה, ואילו רשב"ג שם פליג ואמר שהמלאך בא להרוג את התינוק, ומעתה י"ל דעת ר"ח דהדבר שנוי בפלוגתא, לדעת רבי יוסי משה הוא שנתחייב למול את בנו, והוא נענש על שנתרשל, ואילו רשב"ג ס"ל דצפורה נתחייבה במילת בנה, והמלאך בא להרוג את צפורה, וכמשי"נ.

ודברינו בזה בדעת ר"ח מוכרחים, דהנה הר"ח בפירושו כאן כתב דמשה רבינו לא היה שם אלא הקדים לילך למצרים, וזה תמוה מדברי רבי יוסי שהמלאך בא להרוג את משה לפניו, ואשר ע"כ דהר"ח כתב כן דבריו כדעת רשב"ג שהמלאך בא להרוג את התינוק וכמפורש בדברי הר"ח שם, וא"כ שפיר י"ל לשיטתו שמשה רבינו לא היה שם, ולדעת ר' יוסי שמשה היה שם באמת היה העונש למשה כמפורש בנדרים שם.

ואשר לפי"ז י"ל דר"י ורשב"ג ננחלקו אם תורת מילה של אליעזר היתה בתורת בן קטורה או בתורת מילת יהדות, שכן על ציפורה אין חיוב מילה אלא מתורת בני קטורה, וא"כ י"ל לדעת רבי יוסי שהעונש על משה היינו משום שתורת מילתו היתה מילת יהדות, וא"כ כל העונש רק על משה, ואילו לדעת רשב"ג שהעונש היה על ציפורה ע"כ ס"ל דתורת מילתו כדיון מילת בני קטורה, אשר בזה אף האם חייבת למול.

אכן יש לדון בדברי המהרצ"ח, דהלא תורת בני קטורה תליא בהאב, שכן באומות הלך אחר הזכר, [ואף לאחר מתן תורה בישראל כתיב 'למשפחותם לבית אבותם'], וא"כ תורתו של אליעזר בן משה היה כדיון ישראל ולא כדיון בני קטורה, וא"כ תורת מילתו של אליעזר אינו מתורת מילת בני קטורה אלא מתורת מילת יהדות, וא"כ לכאורה אין מילתו מוטלת אלא על אביו ולא על אמו ציפורה.

אשר נראה ליישב פירוש ר"ח בהקדם מה שכתב בליקוטי ר"ח על התורה, והובא ברבינו בחיי שם וז"ל, יש לתמוה, כי כיון שהיה משה במלון למה אמר 'ותקח צפרה צור', והראוי למשה שישתדל הוא בעצמו במצוה, ועל כן פירש רבינו חננאל ז"ל כי משה לא היה שם במלון, כי כן הזכיר למעלה וכו' ששלח אותם לפניו, ואח"כ יושב משה מצרימה, וכיון שכן לא היה משה עתה במלון וכו', ורש"י פירש כי משה חולה היה, עכ"ל.

(המשך בעמוד הבא)

הגאון רבי אשר וייס שליט"א ראש ישיבת דרכי תורה

בענין מילת אשה ובגדר מצות מילה

בגמ' בע"ז כ"ו ע"ב מ"תי פלוג' אמוראי אם אשה כשרה למול, ומקשינן שם בגמ' מי איכא למ"ד אשה לא, והכתיב ותקח צפורה צור וכו', ומתריצ' בגמ' דאמרה לאיניש אחרינא ועבד, ואיבע"א אתיא איהי ואתחלה ואתא משה וגמר. והנה נח' אמוראי בחולין כ"ט ע"ב גבי שחיטה אם ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף או אינה אלא לבסוף, ונ"מ לגבי דין שוחט קדשים בחוץ, כששחט סימן אחד בפנים וסימן אחד בחוץ, דלמ"ד ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף חייב ולמ"ד אינה אלא לבסוף אינו חייב.

והנה מת' הגמ' לגבי מילת אשה, דצפורה התחילה את המילה ומשה גמר את המילה, וכיון שגמר המילה נעשית ע"י משה חשיבא מילה זו כמי שנעשית בהכשר, ש"מ שלגבי מילה אינה אלא לבסוף, ובהא שאני מילה משחיטה [ובאמת אפשר דבזה נחלקו שני ת"י הגמ' שם אם צפורה ציוותה לאחר, או דאתחלה איהי ומשה סיים]. וצ"ב מה בין מעשה השחיטה דספק בידן אם מתחילה ועד סוף או אינה אלא לבסוף, לבין מילה דאינה אלא לבסוף.

ונראה לומר בזה, דהנה השחיטה אינה אלא מכשיר, ובזה מספקא לן אם חלות הכשר דשחיטה בגמר שחיטה הוא אם מתחילה ועד סוף, אחר שאין בה סברא וטעם שיצא הבשר מחזקת נבילה ואבר מן החי [וכהא דאמרו במדרש (בר"ר מ"ד א'), וכי מה אכפ"ל לקב"ה בין השוחט מן הצוואר לשוחט מן העורף, אלא לא ניתנו המצוות אלא כדי לצרף בהן את הבריות, ש"מ דהילכתא בלא טעמא היא]. אולם מצות המילה אינו אלא מצוה ולא 'מכשיר', ועיקרה בתוצאה שיהא מהול וכמבואר בשו"ת בית הלוי (ח"א ס"ו ו' ג') דעיקר רמזות המילה באות ברית כדכתיב 'והיתה בריתי

בבשרכם לברית עולם'. [אכן זאת פשיטא דאין ענין מצות המילה בתוצאה בלבד כמצות המעקה וטבילת כלים, דלא בעינן בהם לדיני השליחות כשעושה ע"י גוי (עי' מחנ"א שלוחין ס"יא) דבעצם מעשה המילה יש בה חפץ וענין כדחזינן שדינים רבים נאמרו בו, שיעשה ביום ולא בלילה, במולים ולא בערלים וכדו', מ"מ עיקר מצוה זו בתוצאה].

ונראה לפרש מה שאמרו (נדרים ל"א ב') רב"ע אומר, מאוסה היא הערלה שנתגנו בה רשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים, ר' ישמעאל אומר גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות, דנראה דאלו המאמרים על מות מצות המילה הם, מחד מאוסה הערלה ולכן ציוותה תורה על הסרתה, ומאי"ד גדולה היא המילה והוא שאמרה תורה לחתום בשרינו באות ברית קודש. ובזה נראה להמתיק פלוג' רב ור"י בטעם שפסול הגוי מלמול אם לסיבת היותו ערל, או אי היותו בן ברית, ודו"ק. וכיון שעיקר מצות המילה בתוצאתה לשתי פניה, דהיינו הסרת הערלה וחתימת אות ברית קודש, מסתברא דאינה למילה אלא לבסוף, והיינו טעמא דכשר היכא דתחילת המילה נעשית בפסול לה כנשים וכוי"ב, ובלבד שסופה בהכשר.

והנה אף שנתבאר דאינה למילה אלא לבסוף, מ"מ ברור ופשוט דכל מעשי החיתוך והפריעה מתחילתן עד סוף מעשי מצוה הם, ונ"מ לענין עשה דוחה ל"ת, דהנה בגמ' בשבת (קל"ב קל"ג) ס"ד דהטעם שמילה דוחה את השבת משום דעשה דוחה ל"ת, ומסקינן דהוא הילכתא. והנה למאי דהוי"א דהוא משום עשה דוחה ל"ת, י"ל דדאי אין המילה אלא לבסוף, נמצא שעבר בל"ת קודם שקיים העשה, דבעצם חיתוך הערלה כבר חילל את השבת, ולהדיא אמרו בגמ' שם דאם התחיל המילה בשבת וסיימה בחול חייב כרת, ש"מ תחילת מלאכה יש בה איסור מלאכה.

והכשר מצוה אף דאין בידו לקיים המצוה אלא בהכי, אין בה כדי לדחות ל"ת, דרק במעשה המצוה גופה אמרינן עדל"ת ולא בהכשר, דכבר תמהו תוס' (חגיגה ב', ב"ב י"ג גיטין מ"א) גבי חציו עבד וחציו בן חורין דאמרו בו "לישא אשה אינו יכול", דיבוא עשה דפו"ר וידחה ל"ת, ועי"ש שתיצו משום דאין מצות פו"ר אלא בגמר ביאה ואיסור ביאה מתחילת ביאה הוא, נמצא דהאי עשה לאו בעינ"ג היא ולא ידחה הל"ת, הרי לן דאף הכשר שאי אפשר בלעדיו כגון תחילת ביאה מ"מ לא אמרינן ביה עדל"ת, וע"כ אית לן למימר דאף דלא נגמרה המצוה אלא לבסוף מ"מ עצם מעשה המילה מתחילתו ועד סופו, מעשה מצוה הוא, ובשל כך יש לו לדחות שבת, וכן נתבאר להדיא בנימוק"י ב"מ ל'.

ולכאורה יש לעיין מה בין מילה דמתחילתה ועד סופה מעשה מצוה היא, למצות פריה ורבייה שאין מצותה אלא לבסוף, כמבואר בתוס' דמהאי טעמא אין עשה דפו"ר דוחה ל"ת.

והנראה בזה דשאני מצות מילה שבה יש גדר וענין אף במעשה המילה מצות פו"ר שכל ענינה בתוצאה, וכדחזינן להדיא שציוותה תורה ופקדה על פרטי מעשה המילה ואופני עשייתה והכשרה בכשרים ולא בפסולים, ביום ולא בלילה, לומר לך שאף מעשה המילה מצוה ומעלה יש בו, אולם בפו"ר כל ענינה בתוצאה בלבד היא דעיקרה לקיים עולם כמאמר הנביא "לא תהו בראה לשבת יצרה" וכמ"ש במשנה (גיטין שם) "והלא לא נברא העולם אלא בשביל פו"ר שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה", וכיון שכן תחילת ענינה הכשר מצוה בלבד הוא, משא"כ מצות המילה שענינה אף במעשה, אף שעיקרה בתוצאה.

נמצא דג' חלוקות בדבר, גבי מצות פו"ר תחילת ביאה הכשר מצוה היא וגמר ביאה מעשה המצוה, לגבי מצות המילה מתחילת מעשה החיתוך ועד השלמת הפריעה מעשה מצוה הוא וכל חלק מחלקי המילה יש בו כדי לדחות הל"ת, [וכהאוכל כזית מצה דמתחילת אכילת הכזית עד סופו מעשה אכילת מצה היא אף שלא תושלם המצוה עד שישלים אכילת כזית, ופשוט], אף שאין הכשר המילה אלא לבסוף. ולגבי מצות השחיטה פלוגתא דאמוראי הוא אם כל חלק וחלק מן השחיטה יש בו הכשר, והשוחט חלק משחיטת הקדשים בחוץ חייב, או אין ההכשר אלא לבסוף ואף השוחט תחילת שחיטה בחוץ פטור כל שהכשרה בפנים.

(מנחת אשר שמות)

"ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה" (שמות ה' כ"ה)

האם יש חיוב מצות מילה לבן ע"י האם?

מובא בשו"ע ח"ור"ד סימן רס"א ברמ"א ס"א "ואין האשה חייבת למול את בנה", והנה מובא בגמ' קידושין כ"ט ע"א "האב חייב למולו ולפדותו וכו'", ולומדים זאת ממש"כ "וימל אברהם את יצחק בנו" (בראשית כ"א ד'), וממשיכה הגמ' "והיכא דלא מהליה אבוא מיחייבי בי דינא לממהליה, איהי מנלן דלא מחייבא דכתיב "כאשר צוה אותו אלוקים" אותו ולא אותה, לכאורה דברי הרמ"א שמביא שאין האשה חייבת למול בנה מביא זאת בשם הטור. זה גמ' מפורשת הנ"ל.

מעיקר הדין אשה כשירה למול, אולם לכתחילה יש להדר למול דווקא ע"י איש, בגמ' עבודה זרה כ"ז ע"ב חולקים רב ור"י האם אשה כשירה למול או לא, ופסקו הרי"ף בשבת פרק כ"א דמילה (דף נ"ו מדפי הרי"ף) והרא"ש (שם) סימן י"א והרמב"ם בפ"ב מהלכות מילה ה"א דאשה כשירה למול אולם דעת התוס' בע"ז (שם) ד"ה אשה דקיי"ל כרב דאשה פסולה למול. בשו"ע בסימן רס"ד ס"א העתיק את דברי הרמב"ם דאשה כשירה למול, וכתב הרמ"א "ויש אומרים דאשה לא תמול ונוהגים להדר אחר איש", הגרע"א דקדק מדברי הרמ"א שכתב ונוהגין **להדר אחר איש** שאף הוא סובר לדינא דאשה כשירה למול בדיעבד. ורק לכתחילה יש להדר אחר איש.

והנה דנו האחרונים לענין ברכת המילה שמברך המוהל אקב"ו על המילה אם האשה היא המוהלת איך תברך האשה הרי אינה במצות במילה דכתיב "אשר צוה אותו ולא אותה. בחידושי המקנה בקידושין כ"ט ע"א כתב דמדברי השו"ע שסתם משמע דאשה ג"כ מברכת, ואעפ"י שנתמעטה מהפסוק אותו ולא אותה, מ"מ הם בכלל המול לכם כל זכר", אולם בספר העיטור (הלכות מילה) משמע דאשה המלה אינה מברכת אלא הסנדק שהוא איש מברך ח"ל "ושדר רב צמח גאון היכא דליכא אלא איתתא דמהיל וגברא דתפיס לינוקא מברך על המילה".

ולעצם דברי הרמ"א "ואין האשה חייבת למול את בנה" כתב בחידושי המקנה קידושין כ"ט ע"א ד"ה שם דהא דאין אשה מחויבת למול את בנה היינו בתורת חוב למול הבן, אבל היא בכלל כל איש ישראל וכמו שהחייב מוטל על כל איש מירשאל למול כן החיוב מוטלת על הנשים. אולם יש לעיין בזה דכתב התוס' בקידושין כ"ט ע"א מקשים מדוע צריך פסוק כאשר צוה אותו אלוקים ולא אותה שאשה פטורה מלמול את בנה תיפ"ל שהיא פטורה כיון דהוא מצות עשה שהזמן גרמא גרמא שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות?, ותיצו הרמב"ן והריטב"א קושית התוס' דהפסוק אותו ולא אותה ממעט דאשה אינה מחויבת ממצות מילה אף מדין ב"ד, ומשמע שהפסוק ממעט את הנשים לגמרי ממצוה זו, וא"כ לשיטתם אף כשאין אב אין האשה חייבת במילת בנה, וכ"כ האור זרוע הלכות מילה סימן צ"ו אות ב'. (עי' במנחת חינוך מצוה ב' אות ו' וט'). אולם עם כל זאת כתב בנו מהר"ח אור זרוע סימן י"א שמה שאמרו שהאם פטורה ממלת בנה אינו אלא כשהאב נמצא אבל כשהאב איננו כגון שמת או נמצא בבית האסורים **המצוה מוטלת על האם**. וכן משמע מרש"י ביבמות ע"א ע"ב ד"ה חבושין שכתב "כגון שהיו אביו ואמו חבושין בבית האסורים בשעת המצוה מוטלת עליהם ולא על אחרים", משמע דדוקא כששניהם חבושים ואינם יכולים לעשות את מילת בנם פטורים, משא"כ כשהאב חבוב בבית האסורים והאם לא עדיין המצוה מוטלת על האב, וכ"כ בחידושי המאירי (שם) ד"ה ורבא פירשה, אולם אביו באור זרוע הנ"ל חולק על בנו מהר"ח אור זרוע וסובר כשאין האם חייבת במילת בנה ומה שאמרו ביבמות שהיתה אמו חבושה בבית האסורים הוא לאו דווקא, אלא מאחר שנוקטו אביו מתוך רגילות הלשון הזכרה אמו. (עי' בדבר אברהם ח"ב סימן א' ס"ק ז' ובס' אות חיים ושלוש סימן רס"ד ס"ק ה' ס' יד שאול סימן רס"א אות ב' ובס' ברית אבות סימן א' אות ט').

יש לציין דברי רבינו חננאל ביומא פ"ח ע"ב שסובר כמהר"ח אור זרוע דהאשה חייבת במילת בנה כאשר האב אינו מל את בנו. דכתוב בפסוק לגבי צפורה אשת משה "יהי בדרך במלון ויבקש המיתו", שהעונש היה על צפורה היה כיון שנתעצלה ולא מלה את בנה וכיון שהרגישה מלה מיד וקראתו חתן דמים והצילתו מן המיתה שנאמר "וירף ממנו", וכן מובא בבבלי בחיי שמות ד' כ"ד בשם הר"ח. ומבואר מדברי הר"ח דאף צפורה

היתה מחויבת במילת בנה ולכן מלה צפורה את בנה. (עי' ברש"י נדרים לב ע"א), אולם בס' בגדי קודש הלכות מילה בסימן רס"ב ובס' אלה דברי הברית סימן י' כתבו שאין ראי' מדברי הר"ח שגם על האשה יש חיוב, דהנה המהר"ץ חיות במסכת נדרים ל"ב ע"א מציין דברי הגמ' בעבודה זרה כ"ז ע"א מחלוקת אם אשה כשירה למול את בנה, ושואלת הגמ' מציפורה שמלה את בנה, ומשמע שהיא כשירה למול, ומתרצת הגמ' בתירוץ הראשון שאכן ציפורה לא מלה בעצמה אלא עשתה אחר שליח למול את בנה. והעיר בחידושי מהר"ץ חיות בנדרים ל"ג דעדיין קשה מדוע ציפורה נזכרת בפרשה כיון שהיא עצמה לא מלה, ועוד הקשה הרי החיוב למול את הבן לא מוטל כלל על האם אלא על האב, ומתרץ עפמיש"כ הרמב"ם בפ"י מהלכות מלכים דבני קטורה חייבים במילה. ובכן אנשי מדין הם מבני קטורה כמבואר בבראשית כ"פ, וא"כ ציפורה שהיתה מדינית היתה חייבת במצות מילה דבבני נח לא מצינו חילוק בין איש לאשה, ומכאן שהחיוב גם עליה. לכן כאשר ראתה שמשוה רבינו מתרשל עמדה ומלה את בנה מפני שגם עליה מוטל החיוב וגם היא בכלל העונש. ולפי"ז י"ל דכוונת דברי הר"ח שציפורה היתה חייבת במצות מילת בנה, ולא משום שכל אשה חייבת במילת בנה שהרי התורה מיעטה את הנשים ממצוה זו ממה שדרשו "אותו ולא אותה. אבל בני קטורה אכן היו חייבים למול ואצלם היתה זו גם חובת האשה למול את בנה ולכן ציפורה נתחייבה במצוה זו. וא"כ אין ראייה מזה שצפורה מלה כאילו יש חיוב על האשה למול את בנה, וכן כתב המשך חכמה שמות י"ב ג'.

עיון הלימוד

המשך

הלא מעתה ניחא מאד שיטת הר"ח לשיטתו, שציפורה נענשה באיחור מצות מילה ביום שמיני, דהנה שיטת המהר"ח או"ז דאם אין האב יכול למול [אינו שם או שהוא חולה], הרי מילת הבן מוטלת על האם, ולא נתמעטה אלא דהאב קודם לה, וכ"ה המשך דברי הר"ח עה"ת וכנ"ל, 'ותקח צפורה צור', כי הבינה שהיה העונש על שאחרה זמן המצוה ולא מלה אותו ביום שמיני, עכ"ד, והארכתי בכ"ז לקמן במצות הבן על האב.

עיקרי הענין

המשך

ומתרץ הגמ' שהיא עשתה שאחרים יכריתו, ופירש רש"י אמרה לאחר וכרת, וקשה מדוע לא פירש רש"י בשניהם ע"י שליח או בשניהם אמרה לאחר, אלא משום דקימ"ל כל דאיהו לא מצי עביד לא מצי משויא שליח, וא"כ על לקיחת סכין שצפורה בעצמה יכלה לקחת יכולה לעשות שליח ולכן פירש רש"י בלקיחת הסכין ע"י שליח אבל במילה ממש, שאינה יכולה למול בעצמה, גם כן לא יכלה לעשות שליח מטעם דכל דאיהו לא מצי עביד, שליח לא מצי משויא לכן פירוש אמרה לאחר אבל לא בתורת שליחות. **ב.** ע"פ מה שכתב המקנה בקדושין כ"ט ע"א, וכן בספרו פנים יפות בפרשת שמות דהא דאשה פטורה מלמול היינו מדין אם, אבל מדין בית דין חייבת, א"כ הויא שפיר בת חיובא לכן היתה יכולה למנות שליח, מעדני אשר. **ג.** הא דשלחה שליח לאו מדין שליחות עבדה שיהא נחשב כאילו מלה היא, אלא שלחה אדם שימול כדי שיהא התינוק נימול ויעזבנו המלאך, מעדני אשר. **ד.** ע"פ מה שכתב בקובץ הערות יבמות סימן ע"ז ס"ק י"ח דאע"ג דאשה אינה כשירה למול יכולה לעשות שליח שיהא נחשב כאילו היא עשתה את זה, דדוקא בדבר שבעינן שליחות לכשרות הדבר אז אמרינן האי כללא, לפי הנ"ל אי"ש, מעדני אשר, ולפי מה שכתב המשך חכמה פרשת בא י"ב ג', וכן מהרי"ץ חיות נדרים ל"ב, וכן כלי חמדה בפרשתן שצפורה היתה מחויבת למול את בנה לפי שהיתה מבני קטורה ובבני קטורה אף האשה חייבת למול את בנה, לפי הנ"ל אי"ש.

הנושאים הבאים

**וארא - יהרג ואל יעבור, ועלו ובאו וכו' ובתנוריק (ז כ"ח), פסחים נג ב'.
בא - הפסקה
בשלח - שירה על נס, אז ישיר משה (טו א)**

מכון ירושלים

אוצר מפרשי התורה

אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה בעריכה תמציתית וייחודית להשיג בהנחיות הספרים

אשת חיל

מדרשים, נפתר, ראשונים, אחרונים, הסידות